

Андрій Маєв*завідувач сектору міжнародних зв'язків ОРИДУ НАДУ при Президентові України***ШЛЯХИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

У статті регіональне управління розглянуто як публічний інститут, окреслено шляхи його інституціалізації в сучасній Україні, запропоновано концептуальну модель розбудови інституту регіонального управління, визначено його місію та основні функції.

Ключові слова: інститут, інституціалізація, регіональне управління

Andrii Maiev*Head of International Relations Sector of the ORIPA NAPA under the President of Ukraine***INSTITUTIONALIZATION WAYS
OF REGIONAL MANAGEMENT IN MODERN UKRAINE**

Regional administration is considered in the article as a public institute, the ways for its institutionalization in modern Ukraine are defined, the conceptual model for the development of regional administration institute is proposed, together with the definition of its mission and core functions.

The scientific community pays special attention to the formation of institutional environment as a factor of sustainable socio-economic development. The creation of new institutional design of the public administration system at regional level is one of the priority tasks in modern Ukraine.

In order to create a functionally effective regional administration institute the state authorities need to know the content of regional interests and to have the mechanism for regulation of these interests.

At least three ministries of Ukraine are engaged in public policy for regional development. They are: Ministry for regional development, construction, housing and communal services, Ministry for economic development and trade and Ministry of Finance. At the same time, the role, functions and competences of each Ministry in the process of identifying regional development priorities are often duplicated. Along with this, there is no state authority in Ukraine that would deal with issues of inter-municipal, inter-regional and cross-border cooperation. All this complicates the process of coordination of public policies and formulating policy priorities for regional development.

Strategic changes necessary for the modernisation of regional development should be institutionalized in the system of regional administration. As a result of the institutionalization the single institutional space of formal rules and norms will be created.

The regional administration institute is defined as socio - political and political-administrative institute, the key function of which is to unite the efforts and initiatives of all the owners of the resources for regional development through the harmonization of their interests. The mission of the regional administration institute consists in providing the sustainable development of the regions and the country as a whole, taking into account regional disparities. The regional administration institute is organically integrated into the institutional system of public administration at the regional level. Its creation in accordance with European standards, national traditions and modern domestic realities should enable rationalization of administration of regional development, its orderliness, as well as minimizing situational and subjective factors.

The article presents the model for creation of regional administration institute, which reflects the basic institutions at the three administrative levels (state administration at the regional level, state regulation of regional development, regional administration) as well as complementary institutions (the balance of interests; consolidation of subjects' actions, synchronization of documents; ownership). The vertical and horizontal interaction between them in order to implement institutional functions, provides effective regional administration.

The regional administration institute has to complete the following institutional functions: consolidation of actions and harmonization of interests of regional policy subjects; synchronization of documents for regional development, integration of information and creation of the communicative space; resources for the implementation of regional interests.

The institutional functions only in total can ensure the development of the regional administration institute. On the one hand, institutional functions are the mode of existence of the regional administration institute. On the other hand – the regional administration institute can only exist as a carrier of certain functions.

Keywords: institute, institutionalization, regional administration.

Андрей Маев*заведующий сектором международных связей
ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины***ПУТИ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ
В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ**

В статье региональное управление рассмотрено как публичный институт, намечены пути его институциализации в современной Украине, предложена концептуальная модель развития института регионального управления, определены его миссия и основные функции.

Ключевые слова: институт, институциализация, региональное управление.

Останнім часом світова наукова думка приділяє особливу увагу питанням формування належного інституціонального середовища як чинника сталого соціально-економічного розвитку. Зокрема А. Коврига та Ш. Уайман акцентують увагу на тому, що «перехідний період – це реальність інституціональної трансформації і розбудови нових інститутів» [4, с. 408]. Це положення має важливе методологічне значення для аналізу процесу формування системи публічного управління в сучасній Україні. Якщо проаналізувати зміст Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», то можна зробити висновок, що йдеться насамперед про побудову інституціональної інфраструктури державного впливу на процеси суспільного розвитку відповідно до європейських стандартів.

Інституційні перетворення та їх вплив на суспільний розвиток, інституціональне забезпечення розвитку різних сфер соціально-економічної діяльності й особливості інституційних чинників регіонального управління досліджуються багатьма науковцями, серед яких: О. Амоша, Т. Боголіб, І. Булеєв, В. Вакулєнко, В. Вишневський, В. Геєць, В. Голян, В. Дементьєв, М. Іжа, Т. Качала, Ю. Кіндзерський, Ю. Коваленко, В. Мамонова, Т. Мельник, К. Павлов, Ю. Петруня, О. Топчів, В. Чужиков, А. Чухно та інші.

Зміст поняття «інститут» має багато тлумачень. Термін «інституціоналізм» був запроваджений У. Гамільтоном у 1916 р. і вважається одним із найбільш глибоких формулювань, які відображають ідею інституту, що означає: «спосіб мислення чи дію певного переважання і постійності, що знаходить відображення у звичках тієї чи іншої групи або у звичаях народу. Інститути встановлюють межі діяльності людей або вкладають їх діяльність у певні форми. Світ звичайної практики, до якого ми так чи інакше пристосовуємо наше буття, являє собою заплутане і безперервне павутиння інститутів» [4, с. 411].

До визначення поняття «інститут» зробили суттєвий внесок Л. Дюгі і М. Оріу, заклавши підвалини інституційного підходу до адміністративно-державного управління [15, с. 10]. Тривалий час було поширене тлумачення інституту за М. Прело, який розрізняв «інститути-організми» і «інститути-речі». Інститут-організм – це «людський колектив, об'єднаний ідеологією чи загальною потребою і підпорядкований авторитету і фіксованим правилам». Що ж стосується «інституту-речі», то він є «не людський колектив, юридично уніфікований і структурований, а проста норма права». Аналогічних поглядів дотримувалися Ж. Бурдо, Ж. Ведель, деякі інші вчені [7, с. 100].

Метою дослідження є розгляд регіонального управління з позиції інституціонального підходу та визначення шляхів його інституціоналізації у сучасній Україні.

Створення нового інституційного дизайну системи публічного управління на регіональному рівні, який би задовольняв суспільні запити, сприяв би забезпеченню реалізації регіонального інтересу, є сьогодні одним з пріоритетних завдань в Україні. Розбудова сильного та дієвого інституту регіонального управління пов'язана не з владно-силовими ресурсами ініціаторів перетворень, а з ефективним інституціональним проектуванням, орієнтованим на соціальні потреби та інтереси. Щоб створити функ-

ціонально спроможний інститут, державна влада має знати зміст регіональних інтересів та закласти в нього механізм регулювання цих інтересів.

Регіональні інтереси – це уявлення населення про стан, цілі й шляхи розвитку свого регіону. Вони є одним із п'яти найважливіших чинників виникнення й існування регіону як специфічної свідомості регіональної спільноти [1, с. 22].

Регіональний інтерес реалізується в стратегії розвитку, програмах діяльності й практичних кроках. Здійснення наведеного може бути успішним за умови врахування інтересів усіх суб'єктів регіонального розвитку. Можливість досягнення згоди між зацікавленими сторонами залежить від якісно організованої взаємодії і співпраці між регіональною та місцевою владою, підприємствами, науково-дослідними інститутами, фінансовими установами для забезпечення прогресивних регіональних змін.

Питаннями державної політики регіонального розвитку опікуються щонайменше три міністерства України – Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Міністерство економічного розвитку і торгівлі та Міністерство фінансів.

Так, безпосередній вплив Міністерства фінансів України на політику регіонального розвитку здійснюється у межах проведення оцінки фінансового забезпечення проектів угод щодо регіонального розвитку та державних програм соціально-економічного розвитку територій [10, п. 4].

Головним органом з формування та забезпечення реалізації ДРП є Мінекономрозвитку України [9, п. 1]. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України відіграє провідну роль у формуванні та забезпеченні реалізації ДРП, є основним бенефіціаром проекту ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» на період 2013 – 2016 рр., що покликаний сприяти суспільному, економічному та територіальному згуртуванню країни.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України опікується інфраструктурним забезпеченням регіонального розвитку, міжнародним співробітництвом регіонів, налагодженням та підтримкою співпраці регіонів з донорськими та міжнародними фінансовими організаціями тощо.

Водночас, на практиці, роль, функції та повноваження кожного міністерства у процесі визначення пріоритетів регіонального розвитку остаточно не розмежовані та часто дублюються. Поряд з цим, в Україні відсутній орган державної влади, до кола завдань якого належали б питання міжмуніципального співробітництва, міжрегіонального та транскордонного співробітництва. Все це ускладнює процес координації державної політики та визначення стратегічних пріоритетів регіонального розвитку (з урахуванням координації дій центральної та регіональної влади, із залученням органів місцевого самоврядування та представників недержавних організацій, громадськості на місцях).

Стратегічні зміни, які необхідні для модернізації регіонального розвитку, мають бути інституціоналізовані в системі регіонального управління. Результатом інституціоналізації має стати безперервний інституційний простір формальних правил і норм, внаслідок

чого формується «когерентність», тобто взаємопов'язаність і взаємозалежність інститутів.

Інституціональна взаємодія суб'єктів регіонального управління об'єктивно обумовлена наявністю регіонального інтересу, що потребує створення державою інституціональних умов діяльності суб'єктів щодо його задоволення шляхом формування певних інститутів, призначених регламентувати «правила гри» для всіх суб'єктів. Одним з таких публічних інститутів, на наш погляд, має стати інститут регіонального управління.

При визначенні інституту регіонального управління ми виходимо з тлумачення поняття інституту як форми організації інституціональної взаємодії, обумовленої потребами регіонального розвитку. Інститут регіонального управління – це соціально-політичний і політико-адміністративний інститут, ключовою функцією якого є об'єднання зусиль та ініціатив усіх власників ресурсів регіонального розвитку через узгодження їх інтересів. Місія інституту регіонального управління полягає у вирішенні проблеми забезпечення сталого розвитку регіонів і країни в цілому з урахуванням регіональних диспропорцій. Інститут регіонального управління органічно вбудований в інституціональну систему публічного управління на регіональному рівні. Його розбудова відповідно до європейських стандартів з урахуванням національних традицій і сучасних вітчизняних реалій має забезпечити раціоналізацію управління регіональним розвитком, його впорядкованість, мінімізацію ситуативних і суб'єктивних чинників.

Як стверджує китайський економіст Х. Дж. Чанг, немає інститутів, які виконують тільки одну функцію. Так, політичні інститути одночасно забезпечують узгодження різних думок, соціальну єдність, вирішення конфліктів, державне будівництво. Різні інститути можуть виконувати одну й ту ж функцію. Макроекономічну стабільність забезпечують як Національний банк, так і бюджетні органи, органи фінансового регулювання, інститути, що контролюють ціноутворення й узгоджують рівень оплати праці. Разом з тим, ті самі функції в різний час можуть виконувати різні інститути [14, с. 2–3]. Вчений звертає увагу на необхідність врахування в процесі трансформації складної системи міжінституціональної взаємодії. Зокрема, в сучасних умовах стратегічних змін у сфері регіонального управління в Україні це стосується взаємодії між старими інститутами і новими, що тільки формуються на засадах Державної стратегії регіонального розвитку (ДСРР) до 2020 року.

Розбудова ефективного інституту регіонального управління неможлива без урахування зв'язків між його елементами. Цей факт у свою чергу підкреслює доцільність обґрунтування структурно-функціональної моделі розбудови інституту регіонального управління. Ця модель (рис. 1) представлена у форматі інституціональної матриці, де відображено базові інститути на трьох рівнях управління (державного управління на регіональному рівні, державного регулювання регіонального розвитку, регіонального врядування) та компліментарні інститути (балансу інтересів та консолідації дій суб'єктів, синхронізації документів, власності), взаємодія між якими відбувається по вертикалі і горизонталі з метою реалізації інституціональних функцій, що забезпечують ефективне регіональне управління.

На наш погляд, інститут регіонального управління має виконувати такі інституціональні функції: кон-

солідація дій та узгодження інтересів суб'єктів ДРП; синхронізація документів регіонального розвитку, інтеграція інформації та формування комунікативного простору; ресурсне забезпечення реалізації регіональних інтересів.

Функція «Консолідація дій та узгодження інтересів суб'єктів державної регіональної політики». Етимологічно термін «консолідація» (лат. Consolidatio – зміцнення, об'єднання) означає процеси зміцнення, об'єднання, згуртування [12, с. 353].

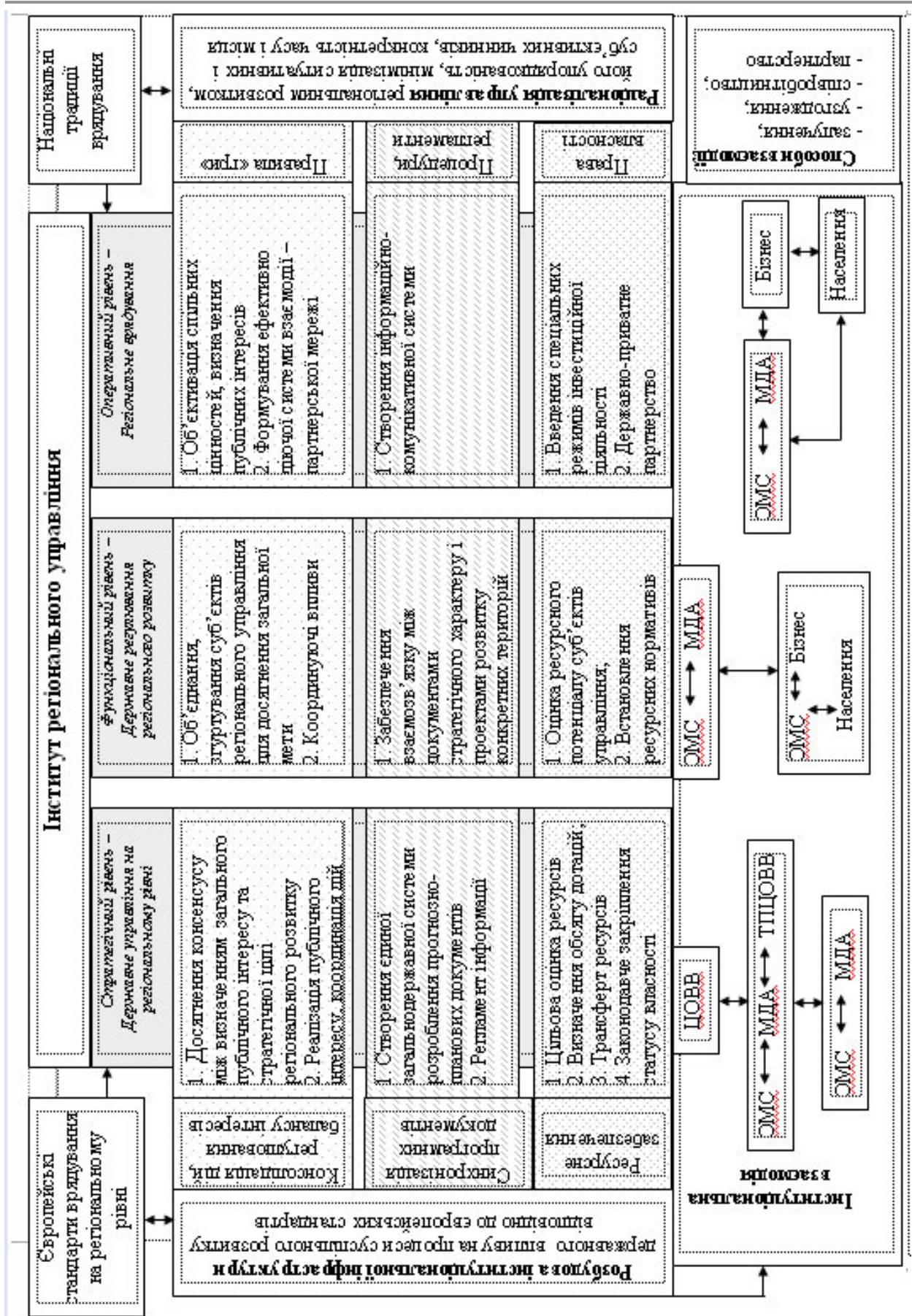
На буденному рівні воно асоціюється з впорядкуванням і ефективністю суспільного управління. Однак, як стверджує український дослідник О. Туркевич, окрім єдності консолідація, містить інший аспект – різноманітність та різнорідність. Співвідношення єдності та різноманітності (збереження певної автономії) є одним з головних аспектів консолідації. Вони стимулюють консолідаційні процеси в суспільстві та державі [13]. Загалом консолідація може бути визначена як сукупність об'єднувальних процесів у суспільстві [8].

Консолідація в аспекті нашого дослідження – це форма інституціональної взаємодії, яка передбачає об'єднання, згуртування суб'єктів регіонального управління для досягнення загальної мети навколо спільних цінностей та інтересів. У здійсненні консолідації стає явною роль держави як основного її суб'єкта. Держава, виходячи із власної функціональної природи, здійснює заходи щодо реалізації публічного інтересу безпосередньо шляхом власної діяльності (діяльності уповноважених компетентних органів), або шляхом встановлення нормативних приписів, обмежень, заборон, регламентуючих діяльність суб'єктів правових відносин.

Регіональні інтереси реалізуються у межах ДРП. Нормативно-правове забезпечення реалізації територіальних інтересів здійснюється регіональними органами публічної влади шляхом видання відповідних регуляторних актів.

Прикладом реалізації державою функції консолідації є Закон «Про стимулювання розвитку регіонів» [11] і Угода щодо регіонального розвитку. Закон передбачає спільне – урядом та органами місцевого самоврядування – визначення проблем і завдань розвитку регіону та спільні заходи з виконання цих завдань. Угода передбачає фінансування як з державного, так і місцевого бюджету, а також інших джерел. Водночас, першопричиною низької результативності виконання встановлених Угодами завдань став низький рівень вертикальної координації між центральними і місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування, що підкреслює об'єктивність розбудови інституту регіонального управління.

Необхідність узгодження інтересів зумовлена як об'єктивними обставинами, так і суб'єктивними факторами. Об'єктивна дійсність створює підґрунтя для виникнення різноманітних, дуже часто різноспрямованих і суперечливих інтересів: інтереси різних соціальних груп, інтереси окремої особистості й держави, інтереси різних відомств та інтереси суспільства. Плюралізм інтересів зберігає можливість прояву суперечностей між суб'єктами регіонального управління. Відповідно, упорядкування цих інтересів, виділення головних, типових, переважаючих для даної форми взаємовідносин – одна з важливих функцій регіонального управління.

Відповідно до свого семантичного значення (приведення у відповідність, примирення, об'єднання різних думок, гармонійне поєднання і т. п.), узгодження є, по суті своїй, «зважуванням» різних інтересів тобто вимірюванням сили їхнього впливу у взаємодії з іншими факторами на поведінку та діяльність суб'єкта регіонального розвитку, надання їм на цій основі рівноваги. Узгодження інтересів сторін є фундаментальним базисом формування інфраструктури партнерства та співробітництва.

Поняття «інфраструктура співробітництва», за М. Гібсоном, ґрунтується на формуванні «шляхів, за якими люди і організації можуть прийти один до одного для обміну ідеями, розв'язання проблем і створення партнерств». Це передбачає громадянське лідерство, партнерство між державним і приватним секторами, ідентифікацію стратегії регіонального розвитку і відповідний набір «інститутів співпраці» [2, с. 21]. На думку С. Гриненко [3, с. 45], елементами інфраструктури партнерства, що формують систему взаємодії, є: інформація; шляхи формування партнерських відносин; заходи; координуючі впливи; інститути співробітництва.

Відповідно, цільовою настановою функції «Узгодження інтересів зацікавлених осіб регіонального управління» є формування ефективно діючої системи взаємодії. Ефективно організована система взаємодії суб'єктів регіонального управління, що ґрунтується на принципах оптимального поєднання інтересів окремих груп зацікавлених сторін, їх гармонізація дозволить реалізувати систему регіонального управління в цілях стійкого соціально-економічного розвитку регіону.

Функція «Синхронізація документів регіонального розвитку, інтеграція інформації та формування комунікативного простору». В процесі стратегічного планування перед кожним регіоном України стоїть ключове завдання – об'єктивно визначити стратегічні пріоритети регіонального розвитку в контексті загальнодержавної стратегії регіонального розвитку. Водночас, єдиний рецепт щодо виконання такого відповідального завдання відсутній [6].

З прийняттям ДСРР України до 2020 року започатковано процес актуалізації принципу синхронізації програмних та прогнозних документів соціально-економічного розвитку регіонів. Документами стратегічного характеру національного рівня, що стосуються розвитку регіонів, є: Угода про асоціацію між ЄС та Україною, ратифікована 16 вересня 2014 р. Європейським парламентом і Верховною Радою; Програма розвитку України «Стратегія-2020», оприлюднена Президентом України 27 вересня 2014 р.; ДСРР на період до 2020 року, затверджена Постановою КМУ № 385 від 6 серпня 2014 р.

Документами стратегічного характеру регіонального рівня є: регіональні стратегії розвитку; стратегії розвитку окремих секторів; прогнози соціально-економічного розвитку на середньострокову перспективу; програми економічного та соціального розвитку на короткострокову перспективу; державні цільові програми; інвестиційні програми (проекти) у частині виконання заходів регіонального розвитку; угоди регіонального розвитку тощо.

Реалізація можливостей, визначених ДСРР до 2020 року, потребує створення єдиної загальнодерж-

жавної системи розроблення прогнозно-планових документів, в основу якої має бути покладено принцип синхронізації.

Синхронізація, у загальному визначенні – це часова впорядкованість, узгодженість процесів і подій, локалізованих в різних місцях. Її метою є забезпечення взаємозв'язку між документами стратегічного характеру національного та регіонального рівня і проектами розвитку територій як по вертикалі, так і по горизонталі.

Відомі регіоналісти В. Лексин, А. Швецов визначають таку сутність вимоги синхронізації документів регіонального розвитку [5]: обов'язкове визначення органами державної влади загальнодержавних інтересів і пріоритетів регіонального розвитку та їх врахування в документах, що визначають перспективи розвитку кожного регіону; узгодженість всіх документів між собою; загальний методичний підхід до розроблення і реалізації прогнозно-планових документів на державному і регіональному рівнях; єдиний інформаційний простір; єдина загальнодержавна правова база; єдиний порядок організації взаємодії органів влади всіх рівнів.

Важливою складовою процедури синхронізації є надання інформації потрібним суб'єктам в потрібний час. Реалізація цього завдання можлива шляхом створення на партнерських засадах інформаційно-комунікативної системи – певного середовища інтеграції інформаційних ресурсів стосовно інтересів та можливостей суб'єктів регіонального управління. Ця функція, за природою, є інституціональною, адже для її практичного застосування необхідно регламентувати – хто, кому, у якому обсязі буде надавати інформацію. Отримана інформація має інтегруватися в структуровані бази даних, розподілені за суб'єктами і напрямками регіональних проектів. Система баз даних є основою координації регіональних програм на основі узгодження інтересів зацікавлених сторін.

Функція «Ресурсне забезпечення реалізації регіональних інтересів». Ресурсне забезпечення – це розширення можливостей регіонального управління за рахунок збільшення кількості матеріально-фінансових ресурсів. Можна визначити наступні дії суб'єктів регіонального управління щодо ресурсного забезпечення: перерозподіл ресурсів, мобілізація ресурсів, еквівалентний обмін ресурсами.

На наш погляд, через багатоманітність організаційних зв'язків на регіональному рівні, перерозподіл ресурсів системи регіонального управління має здійснюватися за кількома стратегічними напрямками:

- вирівнювальний перерозподіл ресурсів, у межах якого відбувається перерозподіл фінансових ресурсів з місцевого бюджету, направлений на забезпечення єдиного стандарту доступу до бюджетних послуг на території регіону за аналогією з діючою методикою міжбюджетного трансферту на вирівнювання доходної спроможності бюджету, який його отримує;
- стимулюючий перерозподіл ресурсів, направлений на мотивацію регіональних органів влади до нарощення податкового потенціалу (обсягу капітальних вкладень) на власній території.

Від здатності регіонів мобілізувати і реалізовувати наявний потенціал залежить і досягнення рівноваги між централізацією та децентралізацією. Центр і ре-

гіони тісно взаємопов'язані. Але регіони самоцінні. Їх потенціал, за умов мобілізації, може значно більшою мірою й на більш якісному рівні, ніж зараз, служити як інтересам регіонів, так і національним інтересам.

Мобілізація ресурсів має відбуватися на основі узгодження цілей та інтересів всіх суб'єктів регіонального розвитку. Усі суб'єкти (органи публічної влади, бізнес-структури, територіальні громади), декларуючи свої пріоритети, відповідно мають визначити роль, місце і обсяг ресурсів, які забезпечать спільне вирішення питань регіонального розвитку.

Функція мобілізації ресурсів може бути реалізована через: адміністрування – визначення розпорядників ресурсів, визначення й закріплення джерел мобілізації ресурсів, визначення особливостей використання окремих груп ресурсів; регулювання фінансування – державно-приватне партнерство, проектне фінансування, грантове фінансування, фандрайзинг, державний фонд регіонального розвитку тощо.

Нагальною є потреба у формуванні механізмів регуляторної політики держави, спрямованих на: узгодження системи нормативного вилучення ресурсів (що має встановлюватися на регіональному рівні – амортизаційні премії, податкові преференції, податкові кредити, пільгові митні режими тощо); вдосконалення практики застосування дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних кредитів, що забезпечують відповідний рівень фінансування регіонального управління; розробки процедури приватно-державного партнерства; налагодження тісної співпраці органів публічної влади з найбільшими бізнесовими групами та асоціаціями малого і середнього бізнесу.

Підсумовуючи зазначимо, що інституціональні функції тільки у сукупності можуть забезпечити розбудову інституту регіонального управління. Адже інституціональні функції, з одного боку – це спосіб існування інституту регіонального управління, а з іншого – інститут регіонального управління може існувати тільки як носій певних функцій. Лише у своїй єдності функції формують цілісний інституціональний елемент за принципами: цілісності – внутрішньої єдності; зв'язності – комплексної взаємодії та взаємобумовленості; послідовності – безперервної, упорядкованої взаємодії у межах встановлених завдань.

Література.

1. Безверхнюк Т. М. Система ресурсного забезпечення регіонального управління: концептуальні засади розбудови і механізми функціонування: дис... на здобуття наук. ступеня д-ра наук з державного управління: за спец. 25.00.02 – «Механізми державного управління» / Тетяна Безверхнюк; ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. – Одеса. – 2009. – 441 с.
2. Гибсон М. Настройка связей, развитие сетей взаимодействия и расширение сотрудничества: вызов для университетов / М. Гибсон, А. Афонин // Университетское управление: практика и анализ. – 2004. – № 4(32). – С. 17–32.
3. Гриненко С. В. Организационно-управленческое моделирование научно-образовательной инфраструктуры профессионального сообщества: от взаимодействия к сотрудничеству и партнерству / С. В. Гриненко – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2009. – 337 с.
4. Коврига А. Глава 15. Построение институтов профессионализации государственного сектора в по-

сткомунитарных государствах / Александр Коврига, Шерман Уайман // Политико-административные отношения: кто стоит у власти? Под ред. Т. Верхейна. Пер. с англ. – М.: «Права человека», 2001. – С. 407–459.

5. Лексин В. Н. Общегосударственная система стратегического планирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов // Труды ИСА РАН. – 2006. – Т. 22. – С. 192–212.

6. Механізми формування регіональних пріоритетів розвитку. – К.: НІСД, 2013. – 88 с.

7. Надолішній П. Теоретико-методологічні засади та історичний контекст інституційної спроможності держави у сфері управління / П. Надолішній // Кримський юридичний вісник – Сімферополь, 2010. – Вип. 3 (10), Ч II. С. 97-106.

8. Политическая энциклопедия : в 2 т. / под ред. Г. Ю. Семигина. – М. : Мысль, 2000. – 551 с.

9. Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Указ Президента України від 31.05.2011 №634/2011. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/634/2011/print1329900667168462> – Назва з екрану.

10. Про Положення про Міністерство фінансів України: Указ Президента України від 08.04.2011 №446/2011 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/446/2011> – Назва з екрану.

11. Про стимулювання розвитку регіонів. Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2850-15> – Назва з екрану.

12. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1974. – 775 с.

13. Туркевич О. Консолідація політичних партій в Україні: визначення понять / О. Туркевич // [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Turkevych.htm> – Назва з екрану.

14. Chang H.-J. Understanding the Relationship between Institutions and Economic Development. Some Key Theoretical Issues / H.-J. Chang // United Nations University Discussion Paper №2006/06. – 14 p.

15. Hauriou M. La Theorie institution et la formation essai de vitalisme sociale / M. Hauriou // Cah. Nouv. J. 1925. – № 4.